

THE LAW AS AN AXIOLOGICAL SYSTEM

Alexandru Florin Măgureanu, Assist. Prof., PhD, "Spiru Haret" University

Abstract: The object of public law is the organisation of the state and of some categories of legal persons, as well as the relationships between the citizens, the organisation of power and the means through which it is exercised. The object of the private law is represented by the relationships between individuals, without a direct connection neither with the exercising of state power, or with the activity of public agents, but with the private autonomous acts. There is a clear general distinction between private and public law; also there is a clear distinction between different branches of law. However, in order for the law to achieve its ultimate goals, it is necessary for it to function as an unified system. Democratic law systems are orbiting around essential principles such as legality, equality in front of the law, equity and justice, freedom and human rights. The authority of the law in making value statements is sometimes challenged, however the role that the rules of law have in protecting values is unanimously recognized. The law cannot be considered as a simple arbiter, but as a protector of essential values and in some circumstances, even as a promoter of values. The law is called upon to decide what social values must gain juridical power. Assuming this important task, law as a system must coexist with other systems of values (such as ethics or religion).

Keywords: juridical axiology, system of law, rule of law, values, hierarchy.

1. Norma juridică

Orice formă de organizare socială presupune existența unor prescripții, reguli sau maxime de conduită, impuse tuturor printr-o presiune socială căreia nu i se poate sustrage nimeni fără a se expune la sancțiuni de diferite grade¹.

Norma este o „regulă (explicită sau implicită) ce impune un cadru al acțiunii prin intermediul unor sancțiuni și incitări, într-o comunitate sau un grup restrâns. Recunoașterea caracterului imperativ al unei norme se învață prin socializare”².

Legalitatea presupune ca, atât la baza instituirii puterii de stat cât și la baza funcționării statului, să se afle norma de drept. Statul de drept nu poate exista dacă nu-i sunt asigurate bazele legale care să-i confere legitimitate și să-i garanteze funcționarea³. În statul de drept, dreptul îndeplinește misiunea de intermediar între idealurile morale, filosofice și forțele reale, între ordine și viață⁴.

Știința juridică, dar și dreptul aplicat, dreptul pozitiv, au în centrul preocupărilor lor norma de drept ce a fost definită ca „o regulă care stabilește cum trebuie să acționeze sau să se comporte membrii societății în anumite condiții determinate, pentru ca rezultatele lor să fie eficiente și apreciate pozitiv⁵”; ca element constitutiv al dreptului, fiind „o regulă de conduită, instituită de puterea politică sau recunoscută de aceasta, a cărei respectare este asigurată, la nevoie, prin forța coercitivă a statului”⁶. Norma juridică „are caracter prescriptiv, ea stabilește

¹*Etica*, Ed. Ziarului Universul, București, 1941, p. 17

²*Dicționar de științe umane*, Ed. Nemira, București, 2000, p. 225

³Costică Voicu, *Teoria generală a dreptului*, Ed. Lumina Lex, București, 2002, p. 103

⁴Nicolae Popa, *Teoria generală a dreptului*, Ed. Actami, București, 1997, p. 120

⁵Gheorghe Boboș, *Teoria generală a statului și dreptului*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1983, p. 177

⁶Mihai Bădescu, *Teoria normei juridice*, Ed. Lumina Lex, București, 2004, p. 11

ceea ce trebuie să fie, impune o anumită conduită constând dintr-o acțiune sau inacțiune umană îndreptată într-o anumită direcție, în vederea realizării unui anumit scop”⁷.

Legalitatea implică o subordonare necondiționată a subiectului raporturilor juridice față de comandamentul normativ. Dar, pentru ca această conformare⁸ să poată deveni realitate nemijlocită în practica socială cotidiană, este necesar ca subiectele raporturilor juridice să-și cunoască drepturile și obligațiile în mod clar și necondiționat. Forma scrisă a legii, mijloacele statale specifice de publicitate a conținutului legii reprezintă garanții de certitudine a acesteia în raport cu alte izvoare de drept. Legea nu este un izvor de drept oarecare, ci este de o esență superioară. „Ea trece cea dintâi înainte și anulează orice reguli preexistente care ar contrazice-o; ea nu poate fi modificată sau abrogată decât tot printr-o lege. Numai legile sunt acte de suveranitate”⁹. Norma juridică presupune ca persoanele aflate în poziții de autoritate să își exercite puterile într-un cadru limitat de norme publice, mai degrabă decât în baza propriilor lor preferințe, ideologii, sau propriei lor concepții despre bine și rău¹⁰. Norma juridică, spre deosebire de celelalte norme sociale (religioase, morale), este investită cu forță juridică; altfel spus, nerespectarea ei poate atrage pedeapsa, în funcție de natura normei, de valoarea ocrotită și de gravitatea încălcării. Normele de drept sunt fie comandamente precise, ce impun un anumit comportament și sancționează nerespectarea acestei impuneri, fie regulamente-cadru, ce impun un comportament care să se încadreze între limitele trasate prin lege, sub sancțiunea pedepsirii încălcării acestor limite. Prin folosirea regulilor, explicăm o regularitate sau o uniformitate. Norma de drept este o regulă de conduită socială obligatorie, generală și impersonală, instituită sau recunoscută de puterea publică, în scopul asigurării ordinii de drept, a cărei respectare este asigurată prin forța de constrângere a statului¹¹.

Într-o opinie¹², definiția conceptului de normă juridică apare în strânsă legătură cu trei caracteristici esențiale ale regulii juridice: generalitatea, impersonalitatea și obligativitatea. Autorul indicat definește norma de drept ca „regula socială de comportament, caracterizată prin generalitate, impersonalitate și obligativitate, instituită sau recunoscută de autoritatea publică având acest atribut conferit de societate și a cărei aplicare se asigură prin acceptarea conștientă de către destinatarii ei, nerespectarea fiind sancționată de către forța de constrângere specializată a statului”¹³. Norma de drept este diviziunea fundamentală în orice sistem juridic, întrucât o regulă stabilește un anumit cadru, o anumită situație, pe când un principiu explică anumite reguli, le dă o justificare. Având în vedere definițiile date regulii de drept, putem conchide că norma juridică este o declarație de valori, principii sau mijloace de rezolvare a unor conflicte, făcută de puterea publică, legitimată prin suveranitatea cetățenilor și instituită cu acceptul prezumat al acestora, generală și impersonală, ce impune anumite modele comportamentale și ale cărei dispoziții sunt aplicate obligatoriu de către autoritatea publică și respectate de către destinatarii săi, sub sancțiunea pedepsei legale.

Putem afirma că orice normă generală, în enunțarea ei abstractă, are vocația de a se individualiza, în aplicarea ei unor persoane determinate. Generalitatea aplicării este criteriul esențial pentru atribuirea calității de normă juridică¹³. Nimic din ceea ce este legat de drept și

⁷Ion Craiovan, *Tratat de teoria generală a dreptului*, Ed. Universul Juridic, București, 2007, p. 352

⁸Nicolae Popa, *op. cit.*, p. 217

⁹Nicolae Steinhart, *Principiile clasice și noile tendințe ale dreptului constituțional*, Ed. Solstițiu, Satu Mare, 2000, p. 81

¹⁰Jeremy Waldron, *The concept and the rule of law*, Georgia law review, Public law research paper nr. 08-50, 2008, p. 6

¹¹Romul P. Vonica, *Introducere generală în drept*, Ed. Lumina Lex, București, 2000, p. 237

¹²Radu Stancu, *Norma juridică*, Ed. Tempus, București, 2002, p. 43

¹³Sofia Popescu, *Teoria generală a dreptului*, Ed. Lumina Lex, București, 2000, p. 146; „Aș fi vrut – scria Jean-Jacques Rousseau – ca nimeni în stat să nu se poată socoti mai presus ca legea și ca nimeni să nu poată impune

institutiile sale nu are voie sa paseasca in afara sferei binelui, echitatii si moralei. Dreptul nu poate fi conceput in afara sferei drepturilor fundamentale ale individului care garanteaza egalitatea deplina a tuturor oamenilor¹⁴.

2. Legitimarea autorității dreptului prin recunoașterea valorilor sociale

S-a arătat¹⁵ că definirea sistemului juridic ca fiind „orice sistem de comandă cu forța de a domina toate celelalte sisteme dintr-o societate dată, unde linia de comandă poate fi urmărită până la o singură sursă politică”, apare astăzi ca fiind insuficientă, întrucât, arată autorul, o astfel de definiție ar include și sisteme de drept, ca de exemplu cel din Coreea de Nord sau chiar cel din Germania nazistă. Pentru a putea fi numit „sistem de drept”, orice organizare de acest fel trebuie să îndeplinească anumite condiții considerate esențiale¹⁶:

- existența instanțelor judecătorești, ca instituții care aplică normele și directivele, edictate pentru întreaga societate, la cazuri individuale și care rezolvă disputele cu privire la aplicarea normelor;

- existența normelor publice cu un grad ridicat de generalizare;

- elaborarea legilor trebuie să fie un procedeu public, realizat de către puterea legislativă ;

- orientarea legilor spre realizarea binelui public, pentru recunoașterea și protejarea sumei calităților ce dau valoare unei societăți umane;

- sistematizarea actelor normative, crearea unei construcții coerente și solide.

Considerăm că îndeplinirea acestor condiții esențiale, alături de condițiile pe care trebuie să le îndeplinească norma juridică, contribuie în mod decisiv la legitimarea dreptului. Legitimarea trebuie să fie un proces continuu întrucât și dreptul, la rândul său, este o cucerire permanentă. „Căci –arăta Nicolae Iorga¹⁷- o societate nu crede decât în ideile pe care le-a produs, după cum niciun om nu crede într-adevăr decât în credințele care au fost smulse din adâncul sufletului său. Nu are nicio valoare o rețetă pe care ți-o dă cineva; numai ceea ce cu osteneală, cu suferință, cu sudoare iese din viața fiecăruia, numai aceea are valoare”.

Inițial, preceptele religioase și obiceiurile ancestrale aveau rolul de a da autoritate, de a legitima dreptul. Dreptul era considerat ca având o sursă exterioară omului. Regulile care existau în cadrul gintei, erau comandate în mare parte de așa numitul „cult al totemului”¹⁸. Deoarece nici omul și nici natura –notează Durkheim¹⁹- nu au prin sine un caracter sacru, înseamnă că îl dețin dintr-o altă sursă. În afara individului și a lumii fizice trebuie, așadar, să existe o altă realitate în raport cu care acest tip de delir primește o semnificație și o valoare obiectivă²⁰. Totemismul poate fi considerat un cult mai primitiv decât animismul și naturismul. În mod normal, totemul nu este un individ, ci o specie sau o varietate. Totemul este și o emblemă, un adevărat blazon ale cărui analogii cu blazonul heraldic au fost adesea remarcate²¹. Practicile cultului au rolul de a strânge legăturile dintre credincioși și zei, precum

recunoașterea de către stat a celor făcute în afara legii; căci oricare ar fi alcătuirea unui guvernământ, dacă acolo există un singur om care nu este supus legii, toți ceilalți sunt în mod necesar la discreția lui.” (Jean-Jacques Rousseau, *Discurs asupra originii și fundamentelor inegalității dintre oameni*, Ed. Best Publishing, București, 2001, p. 9)

¹⁴ Mihail Niemesch, *Izvoarele dreptului internațional și ale dreptului Uniunii Europene din perspectiva Teoriei Generale a Dreptului*, Ed. Hamangiu, București 2011, p.8

¹⁵ Jeremy Waldron, *op. cit.*, p. 15

¹⁶ *Ibidem*, pp. 21-39

¹⁷ Nicolae Iorga, *Evoluția ideii de libertate*, Ed. Meridiane, București, 1987, pp. 99-100

¹⁸ Noțiunea de totemism a apărut pentru prima dată în secolul al XVIII-lea în literatura etnografică.

¹⁹ Emile Durkheim, *Formele elementare ale vieții religioase*, Ed. Antet, București, 2005, p. 64

²⁰ *Idem*

²¹ *Ibidem*, p. 83

și de a strânge legăturile dintre individ și societatea din care face parte, legitimând astfel norma. Inițial, dreptul se confunda cu „tabuul”, iar norma fundamentală era obiceiul tribului.

Mai târziu, avea să ia naștere diferențierea dintre religie, morală și drept, cu toate că, din multe puncte de vedere, nici în sistemele moderne linia ce separă dreptul de morală nu este una perfect dreaptă, ci mai degrabă sinuoasă. Hugo Grotius considera dreptul natural ca fiind compus din „reguli ale dreptei rațiuni, care arată că o acțiune este, din punct de vedere moral, corectă sau incorectă, după cum corespunde sau nu cu însăși natura rațională și că, în mod statornic, asemenea acțiuni sunt prescrise sau oprite de creatorul naturii, Dumnezeu”²². Dreptul natural, sublinia același autor, „este într-o asemenea măsură imuabil, încât nici Dumnezeu nu-l poate schimba”²³. De altfel, principiile dreptului natural au fost enunțate încă din perioada antică, fiind discutate în detaliu de către Platon și Aristotel²⁴.

Fundația pe care sunt construite astăzi normele de drept, legitimarea pe care legea se construiește și se bazează o reprezintă respectarea valorilor esențiale pentru umanitate. Omul se află în centrul preocupărilor juridice, niciodată ca mijloc, întotdeauna ca scop. După cum arată autorul Mihail Niemesch „factorul uman reprezintă interesul major al legiutorului, cât și halta de destinație a normei juridice. Dreptul este circumscris socio-umanului, toate acțiunile și non-acțiunile omului sunt guvernate de drept”²⁵. Așa cum arăta Edmond Picard, scopul dreptului, teleologia sa, poate fi rezumat într-un singur cuvânt: justiția; acela de a face să domnească justiția, adică stabilirea raporturilor sociale care reclamă protecția colectivității prin constrângere, echivalentul binelui, bunăstării în cel mai înalt grad, obținute cu ajutorul dreptului²⁶. Un astfel de deziderat presupune în mod obligatoriu protejarea valorilor considerate fundamentale într-o societate. Așa cum s-a subliniat în literatura de specialitate, există constante umane prin care valorile sunt moștenite de la o generație la alta, valori fundamentale comune întregii umanități, cum ar fi viața, pacea, idealul de justiție, adevăr și libertate²⁷. Unul dintre rolurile esențiale este acela de a media între comportament și valoare²⁸. În statul de drept, dreptul îndeplinește misiunea de intermediar între idealurile morale, filosofice și forțele reale, între ordine și viață²⁹. Această misiune, pe care dreptul și-o asumă, reprezintă ea însăși modalitatea prin care un sistem juridic își construiește legitimitatea asigurând astfel recunoașterea, conservarea, afirmarea unor valori sociale considerate importante și, în același timp, calea prin care sistemul juridic își asigură propria supraviețuire. Chiar și în regimurile totalitare a existat întotdeauna o preocupare (obsesivă uneori) de asimula, de a purta masca justului, de a da o aparență echitabilă, conștientizând, așa cum face orice sistem care încearcă să își asigure supraviețuirea, că respectarea legilor și responsabilitatea cetățenilor sunt posibile numai atunci când aceștia au încredere în normele respective, atunci când ei cred în idealurile și valorile sociale recunoscute și promovate prin legi.

Frecvența ridicată a încălcării legii ridică serioase semne de întrebare cu privire la oportunitatea și legitimarea respectivei norme. În același timp există însă și valori ce nu pot fi negociate și care rămân perene în statul de drept, cum ar fi, de exemplu, dreptul la viață.

²²Hugo Grotius, *Despre dreptul războiului și al păcii*, Ed. Științifică, București, 1968, p. 108

²³*Ibidem*, p. 109

²⁴ Claudiu D. Butculescu, Considerații privind dreptul natural în spațiul anglo-saxon, în volumul *Dinamica Dreptului românesc după aderarea la Uniunea Europeană*, Ed. Universul Juridic, București, 2011, p.601

²⁵ Mihail Niemesch, *op.cit.* p.8

²⁶Edmond Picard, *Le droit pur*, Ed. Ernest Flammarion, Paris, 1908, p. 303

²⁷Sofia Popescu, *About law and value with special regard on justice*, în *Valahia University, Law Study*, vol. XIX, nr. 1, Ed. Bibliotheca, Târgoviște, 2012, p. 9

²⁸*Idem*

²⁹Nicolae Popa, *op. cit.*, p. 120

Folosirea regulii presupune o multitudine de situații, făcând astfel regula să fie diferită de observațiile singulare, având un caracter mai degrabă general decât particular³⁰. Cu toate că legile nu sunt perfecte, „insistând pe urmarea unei reguli, s-ar putea să nu obținem rezultatul optim, dar eliminăm cele mai nesăbuite alegeri ce ar putea fi luate în luarea de decizii”³¹.

Norma juridică nu este edictată într-un „spațiu gol”, într-un vid, ci într-o ordine juridică ce există deja, norma fiind în acest caz o recunoaștere, și nu o instituire a unei valori. Admițând acest fapt, am putea admite și că valorile pe care normele juridice și principiile le apără și promovează capătă, în același timp, și trăsăturile unor izvoare materiale de drept, respectiv anumite condiții, factori ce generează, condiționează apariția unor norme juridice.

Se poate face o distincție între norme și principii prin felul în care ele descriu comportamentele. În timp ce regulile sunt norme descriptive imediate, deoarece prescriu obligații, permiteri sau prohibiții, prin descrierea comportamentului ce trebuie urmat, principiile sunt reguli ce urmăresc o finalitate, întrucât oferă o stare de lucruri a căror realizare presupune adoptarea anumitor comportamente³². Principiile sunt reguli a căror trăsătură esențială este definirea scopurilor relevante juridic, în timp ce trăsătura esențială a normelor este definirea comportamentelor³³. Autorul Mircea Cosmovici³⁴ constată că, în doctrină, principiile fundamentale (ale dreptului internațional) sunt definite ca idei, norme, norme de comportare, prescripții normative. Autorul indicat observă că, deși principiile fundamentale ale dreptului internațional nu întrunesc toate caracteristicile normelor, ele posedă și unele dintre acestea, și anume: comportamentul cerut, valorile promovate și subiectele vizate sunt integrate într-o ordine normativă³⁵. Scopul normei juridice este de a asigura conviețuirea socială, orientând comportamentul oamenilor în direcția promovării și consolidării relațiilor sociale în relație directă cu valorile sociale statornicite în societate³⁶.

Unul dintre elementele regulii de drept, în sensul pe care i-l atribuim astăzi, este așteptarea ca autoritatea publică ce ia o decizie care ne afectează viața să justifice acea decizie. Presupunem că, mai ales judecătorii, își vor motiva deciziile, dar și alți oficiali, membri ai legislativului sau ai executivului. În alte cuvinte, presupunem că sistemul nostru juridic este construit pe refuzarea puterii brute, arbitrar³⁷. Regele cu puteri nelimitate, arată Mathilde Cohen, nu trebuia să își justifice deciziile, întrucât ele își găseau o justificare suficientă în chiar voința sa, care nu era limitată prin nicio lege. Celebrele cuvinte ale lui Ludovic al XIV-lea, „statul sunt eu”, adresate reprezentanților parlamentului francez, sunt și astăzi o expresie a puterii absolute, putere ce nu trebuia să fie legitimată sau îngrădită în vreun fel, putere care, sperăm noi, a devenit un concept anacronic pentru orice stat democrat. Conceptul de normă juridică a devenit astăzi inseparabil de necesitatea justificării deciziilor juridice, de explicarea motivelor ce au condus la o anumită hotărâre. Justificarea unei soluții este o componentă esențială a abordării procedurale a regulii de drept, statul fiind obligat să acționeze într-o manieră previzibilă și consistentă, justificând motivele ce au dus la acea

³⁰Frederick Schauer, *Playing by the rules: A philosophical examination of rule based decision making in law and in life*, Oxford University Press, 1991, p. 17

³¹*Ibidem*, p. 146

³²Alexandru F. Măgureanu, *Principiile generale ale dreptului*, Ed. Universul Juridic, București, 2011, p. 65

³³Humberto Avila, *Theory on legal principles*, Ed. Springer, Dordrecht, 2007, p. 34

³⁴Paul Cosmovici, *Les principes fondamentaux du droit international à la lumière de la praxiologie et de la théorie de normes*, în *Sciences Juridiques*, Tome I, 1990, nr. 2, pp. 85-87

³⁵Un exemplu clar, credem, în acest sens este art. 2 din *Tratatul privind Uniunea Europeană*, la care ne vom referi în cadrul unei secțiuni diferite a lucrării.

³⁶Mihai Bădescu, *Teoria normei...op.cit.*, p. 11

³⁷Mathilde Cohen, *The rule of law as the rule of reasons*, în *Archiv für rechts und sozialphilosophie*, vol. 96, nr. 1, 2010, p. 2

acțiune³⁸. Cei împotriva cărora sunt luate aceste acțiuni trebuie să aibă posibilitatea de a discuta, de a combate motivările deciziilor. Dacă un organism public nu își motivează decizia, persoana afectată de aceasta va fi lipsită de unul dintre mijloacele esențiale pentru apărarea sa. Justificarea deciziilor este o componentă esențială a idealului regulii de drept deoarece, în absența sa, un regim în care regula de drept există ar înceta să mai fie conformă cu regula de drept³⁹. Justificarea deciziilor contribuie și la un control mai bun, la o mai bună verificare. Argumentarea deciziei luate apare și ca o formă de presiune pozitivă, autoritatea manifestă mai multă atenție în luarea unei decizii, știind că trebuie să o motiveze și astfel este mai puțin dispusă să ia decizii pripite sau bazate pe criterii subiective. Trebuie totuși să remarcăm că există și acțiuni ale statelor sau ale altor organisme publice care nu trebuie să fie motivate (spre exemplu, activitatea de legiferare în sine), fapt ce apare ca o necesitate pentru împlinirea justiției. Dreptul feudal s-a exprimat, în general, prin obicei și jurisprudență. Centralizarea excesivă a puterii în mâna monarhului⁴⁰ a dat naștere la diferite abuzuri, ilegalități și la nesocotirea dreptului. Istoria a dovedit cât de dăunător poate fi, pentru orice societate umană, să existe indivizi plasați deasupra legilor. Pentru a putea exista o societate, o organizare umană care are pretenția de a fi una în care drepturile și libertățile oamenilor sunt respectate, este necesar ca nimeni să nu poată afirma „statul sunt eu”, în sensul că o singură persoană sau un grup de persoane au puterea absolută, putere ce nu trebuie să fie legitimată în niciun fel.

Există autori⁴¹ care afirmă tranșant că: „Pentru aceia dintre noi care au trăit în perioada «divorțului» dintre lege și justiție, regulile de drept apar goale, lipsite de orice proclamare a unui bine superior. Putem lauda dreptul pentru legitimitatea sa, corectitudine sau eficiență, dar nu îl iubim pentru justiție”. Idealul de justiție, la fel ca și legea, sunt mult prea abstracte astăzi pentru a fi respectate, dacă nu sunt însoțite și de ideea de utilitate. Probabil că nu numai schimbările din societate sunt responsabile pentru acest lucru, ci și gradul din ce în ce mai mare de tehnicizare pe care îl capătă normele de drept în general. Uneori, este greu să vezi idealul de justiție în spatele unor formulări generale, abstracte, de o rigoare matematică. Cu toate acestea, nu putem accepta că între lege și justiție a existat un „divorț”, o despărțire totală. Noțiunea de lege, la fel ca cea de națiune sau suveranitate, sunt prea abstracte pentru a atrage automat recunoașterea lor socială, pentru a asigura respectarea lor. Chiar recunoașterea legalității la nivel de principiu nu este suficientă pentru a asigura respectarea legii, dacă prin norme nu sunt consacrate valori sociale a căror importanță nu poate fi negată, necesitatea respectării acestora apărând ca un fapt de la sine înțeles, firesc și just, pentru destinatarii legii.

Acknowledgement:

This paper has been financially supported within the project entitled “*Horizon 2020 - Doctoral and Postdoctoral Studies: Promoting the National Interest through Excellence, Competitiveness and Responsibility in the Field of Romanian Fundamental and Applied Scientific Research*”, contract number POSDRU/159/1.5/S/140106. This project is co-financed by European Social Fund through Sectoral Operational Programme for Human Resources Development 2007-2013. **Investing in people!**

Bibliography:

- Costică Voicu, *Teoria generală a dreptului*, Ed. Lumina Lex, București, 2002

³⁸*Ibidem*, p. 3

³⁹*Ibidem*, p. 10

⁴⁰Nicolae Popa, *op. cit.*, p. 215

⁴¹Roger Berkowitz, *Democratic Legitimacy and the Scientific Foundation of Modern Law, Theoretical Inquiries in Law*, vol. 8, No. 1, 2007, p. 26

-
- Claudiu D. Butculescu, Considerații privind dreptul natural în spațiul anglo-saxon, în volumul *Dinamica Dreptului românesc după aderarea la Uniunea Europeană*, Ed. Universul Juridic, București, 2011
 - Edmond Picard, *Le droit pur*, Ed. Ernest Flammarion, Paris, 1908
 - Frederick Schauer, *Playing by the rules: A philosophical examination of rule based decision making in law and in life*, Oxford University Press, 1991
 - Gheorghe Boboș, *Teoria generală a statului și dreptului*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1983
 - Hugo Grotius, *Despre dreptul războiului și al păcii*, Ed. Științifică, București, 1968
 - Humberto Avila, *Theory on legal principles*, Ed. Springer, Dordrecht, 2007
 - Ion Craiovan, *Tratat de teoria generală a dreptului*, Ed. Universul Juridic, București, 2007, p. 352
 - Jeremy Waldron, *The concept and the rule of law*, Georgia law review, Public law research paper nr. 08-50, 2008
 - Mathilde Cohen, *The rule of law as the rule of reasons*, în *Archiv fur rechts und sozialphilosophie*, vol. 96, nr. 1, 2010
 - Măgureanu Alexandru F., *Principiile generale ale dreptului*, Ed. Universul Juridic, București, 2011
 - Mihai Bădescu, *Teoria normei juridice*, Ed. Lumina Lex, București, 2004
 - Mihail Niemesch, *Izvoarele dreptului internațional și ale dreptului Uniunii Europene din perspectiva Teoriei Generale a Dreptului*, Ed. Hamangiu, București, 2011
 - Nicolae Popa, *Teoria generală a dreptului*, Ed. Actami, București, 1997
 - Nicolae Steinhardt, *Principiile clasice și noile tendințe ale dreptului constituțional*, Ed. Solstițiu, Satu Mare, 2000
 - Nicolae Iorga, *Evoluția ideii de libertate*, Ed. Meridiane, București, 1987
 - Paul Cosmovici, *Les principes fondamentaux du droit international à la lumière de la praxiologie et de la théorie de normes*, în *Sciences Juridiques*, Tome I, 1990, nr. 2
 - Radu Stancu, *Norma juridică*, Ed. Tempus, București, 2002
 - Roger Berkowitz, *Democratic Legitimacy and the Scientific Foundation of Modern Law*, *Theoretical Inquiries in Law*, vol. 8, No. 1, 2007
 - Romul P. Vonica, *Introducere generală în drept*, Ed. Lumina Lex, București, 2000
 - Sofia Popescu, *About law and value with special regard on justice*, în *Valahia University, Law Study*, vol. XIX, nr. 1, Ed. Bibliotheca, Târgoviște, 2012
 - Sofia Popescu, *Teoria generală a dreptului*, Ed. Lumina Lex, București, 2000